

нов эмоций различных языков мира; национально-культурная специфика выражения эмоций; критерии эмотивности языка и его знаков; соотношение лингвистики и паралингвистики эмоций; влияние эмансипации эмоций на языковые процессы; эмоциональная окраска текста; эмотивное семантическое пространство языка и эмотивное смысловое пространство языковой личности; лексикография эмотивности; прагматика описания и выражения сиюминутных, прошлых и чужих эмоций, сокрытие, имитация, симуляция эмоций [1, с. 4].

Разумеется, это не полный перечень основных направлений и проблем. Это то, что давно лежит на поверхности лингвистики эмоций. Однако с тех пор как академик А. А. Леонтьев отметил, что в отечественной науке отсутствует лингвистическая теория эмоциональной стороны речи, в русском языкознании и в психолингвистике сделано очень многое для разработки подобной теории. Такая теория оказывает существенную методологическую помощь исследованию перечисленных проблем, а также многих других проблем эмотиологии и лингвистики в целом. Эмотиология далеко ушла от тех времен, когда были актуальны заявления типа следующих: “эмоциональной лексики в языке нет” (Е. М. Галкина-Федорук), “эмоции не входят в структуру языка” (В. А. Звегинцев). Сейчас не вызывают сомнения утверждения иного типа. “в языке все эмоционально” (Ш. Балли), “все высказывания эмоциональны” (В. Гак), “вся лексика языка / речи эмоциональна” (Ю. А. Мягкова).

Литература

1. Шаховский, В. И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 3–15.
2. Леонтьев, А. А. Психофизиологические механизмы речи / А. А. Леонтьев // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / АН СССР, Ин-т языкознания; под общ. ред. Б. А. Серебряникова. – М., 1970. – С. 314–370.
3. Телия, В. Н. Конгитативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия; АН СССР, Ин-т языкознания; отв. ред. А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1989. – 143 с.
4. Галкина-Федорук, Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е. М. Галкина-Федорук // Сб. статей по языкознанию / МГУ; под общ. ред. А. И. Ефимова. – М., 1958. – С. 103–124.
5. Арнольд, И. В. Стилистика. Современный английский язык : учеб. пособие / И. В. Арнольд. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 383 с.
6. Кожина, Н. М. Стилистика русского языка : учебник / Н. М. Кожина. – М. : Просвещение, 1983. – 223 с.

Святлана Фацеева

НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ МОЎНЫЯ ЭТАЛОНЫ Ў БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ПАРАЎНАННЯХ

Чалавек як носьбіт пэўнай нацыянальнай ментальнасці, мовы, маралі прымае ўдзел у сумеснай дзейнасці з іншымі прадстаўнікамі нацыянальнай супольнасці і ўсведамляе сябе актыўным прадстаўніком этнасу. У

сваю чаргу грамадства, у якім жыве і дзейнічае чалавек, стварае нормы, правілы, якія абавязкова ўплываюць на фарміраванне асноўных рыс і станаўленне асобы. У мове любога народа, як у лютэрку, адлюстроўваецца яго светабачанне і светаўспрыманне, яго нацыянальная культура, звычаі, вераванні і г. д. Гісторыя, культура, традыцыі народа і аб'ектыўная рэчаіснасць прапануюць значную колькасць прадметаў і з'яў, якія могуць служыць эталонамі пэўных якасцей у свядомасці носьбітаў мовы. Эталон – гэта сутнасць, якая вымярае ўласцівасці і якасці прадметаў, з'яў, аб'ектаў. Эталоны з'яўляюцца вынікам прыватнага, нацыянальна-тыповага сувымярэння з'яў і сталі ўзорам для вымярэння, стандартам [3, с. 44].

Надзвычай паказальнымі ў гэтым сэнсе з'яўляюцца ўстойлівыя народныя параўнанні, якія найбольш ярка адлюстроўваюць нацыянальную самабытнасць мовы праз сістэму азначных вобразаў-эталонаў (*злы як сабака, хітры як ліса, моцны як дуб, брудны як свіння, палахлівы як заяц, балбатлівы як сарока* і г. д.). Асаблівы статус устойлівага параўнання абумоўлены характарам структурнай і семантычнай злітнасці яго кампанентаў. Словы, якія ўваходзяць у склад параўнальнага выразу, маюць пэўную агульную тоеснасць, канкрэтныя семы, пры дапамозе якіх і ўсталяваюцца асацыятыўныя сувязі паміж кампанентамі параўнання (суб'ектам і аб'ектам). Даследчыца Л. А. Лебедзева адзначае, што ўстойлівыя параўнанні ўяўляюць сабой гаўну фігуру звычэння, якой карыстаюцца ўсе, хто гаворыць на дадзенай мове, і якая звычайна стала вынікам шматвяковага ўжывання [1, с. 4–5]. Параўнанне прызнаецца даследчыкамі найбольш простым і больш экспліцытна выразаным сродкам апісання вобраза, чым метафара, найбольш старажытным працэсам адлюстравання ў свядомасці чалавека аб'ектыўных адносін падабенства (тоеснасці) паміж пэўнымі прадметамі, з'явамі або падзеямі [4, с. 167].

Першы ў беларускім мовазнаўстве асобны зборнік народных параўнанняў склаў Ф. М. Янкоўскі [8]. У зборніку змешчана больш за 1760 параўнанняў, адна частка якіх узятая з друкаваных крыніц, а другая – з уласных запісаў складальніка 1944–1959 гг. Услед за Ф. М. Янкоўскім да збору параўнанняў далучыўся М. Грынблат, змясціўшы ў томе “Выслоўі” з серыі “Беларуская народная творчасць” ужо амаль тры тысячы ўстойлівых кампаратыўных выказаў [6].

Асаблівай увагі заслугоўвае “Слоўнік беларускіх народных параўнанняў”, укладальнікамі якога з'яўляюцца Т. В. Валодзіна і Л. М. Салавей. Прапанаваны слоўнік – вопыт найбольш поўнага збору ўстойлівых беларускіх народных параўнанняў. У слоўніку змешчана больш за 8 тыс. параўнальных выказаў рознага тыпу. Адметнае тое, што кожная дэфініцыя ўключае не толькі тлумачэнне значэння, але і геаграфічную і стылістычную характарыстыку, у неабходных выпадках даецца камен-

рый культуралагічнага характару. Важна адзначыць, што ўкладальнікі слоўніка захавалі дыялектныя асаблівасці маўлення [7].

Матэрыялам дадзенага даследавання з’яўляюцца ўстойлівыя і свабодныя параўнанні, зафіксаваныя ў слоўніку Ф. М. Янкоўскага [8], а таксама народныя параўнанні случкай групы гаворак, сабраныя выкладчыкамі і студэнтамі БДПУ падчас праходжання дыялекталагічнай практыкі [5].

Аналіз фактычнага матэрыялу паказвае, што прыкладна 90% устойлівых выказаў у якасці аб’екта параўнання маюць канцэпт “чалавек” – яго знешнасць, фізічны стан і дзеянні, псіхалагічная характарыстыка і г. д. Сабраны і прааналізаваны намі матэрыял сведчыць, што часцей за ўсё ў якасці эталонаў параўнання выкарыстоўваюцца вобразы жывёльнага свету: *хуткі як заяц, борзды як рысак, бачыць як тпушка, працавіты як пчола (мурашка)* [5]. Некаторыя заонімы, што выступаюць у ролі эталона ў беларускіх народных параўнаннях, могуць ужывацца ў трох і больш параўнальных зваротах, прычым з рознымі падставамі для параўнання. Такія словы ў навуковай літаратуры даследчыкі называюць поліэталонамі [3, с. 45]. У беларускіх народных параўнаннях поліэталонамі можна лічыць заонімы **бусел** (*цыбаты як бусел, нос як у бусла*), **заяц** (*палахлівы як заяц, вушы як у зайца, хуткі як заяц*), **сабака** (*злы як сабака, аблезлы як сабака, нюх як у сабакі*), **мядзведзь** (*смысы як мядзведзь, лахматы як мядзведзь, непаваротлівы як мядзведзь*). З ліку разглядаемых эталонаў неабходна вылучыць заонімы, якія ужываюцца ў блізкіх па значэнні, г.зн. сінанімічных параўнаннях. Пр. чалавека моцнага і дужага гавораць: *моцны як вол, здаровы як тур, дужы як мядзведзь* [5]. У такіх параўнаннях моц жывёлы становіцца эталонам сілы і моцы чалавека.

У большасці народных параўнанняў заонімы становяцца дээталонамі фізічных характарыстык дзеянняў, знешняга выгляду чалавека або яго паводзін: *вушы як у зайца, цыбаты як бусел, нос як у бусла, вочы як у жабы, вочы як у сабака, глусты як вяпрук, глухі як цяцарук, сілы як у камара, нязграбны як жаба, палахлівы як заяц, упарты як казёл, шкодны як пацук, дурны як варона, задзірлівы як певень, аблезлы як сабака* [5]. У случкай групе гаворак зафіксаваны наступныя параўнанні: *глухая як цяцера, як воўк у каноплях, языкаты як сабака, старацца як мядзведзь у мёдзе, гарлачыць як сарока: Маня, ты глухая як цяцера, ніколі цябе не дазвацца* (п. Гарадзея Нясвіжскага р-на); *Чаго ты развельлася, як воўк у каноплях?* (в. Байлюкі Глускага р-на); *Ну, у мяне і суседка языкатая як сабака* (в. Кляпчаны Слуцкага р-на); *Наш аграрном стараецца як мядзведзь у мёдзе* (в. Восава Капыльскага р-на); *Мірончыха ўсю жыццюз гарлачыць як сарока* (в. Ячава Слуцкага р-на).

Разам з тым, нягледзячы на шматлікія супадзенні асацыятыўных характарыстык заонімаў у беларускай мове, можна прывесці прыклады значнага разыходжання ў тым наборы якасцей, якія з’яўляюцца эталонамі.

Некаторыя заонімы, арыентаваныя на адну і тую ж жывёлу, могуць уяўляць яе эталонам розных якасцей. Напрыклад, параўнаем: *няўкладны як мядзведзь* ('фізічнае дзеянне'), *лахматы як мядзведзь* ('знешнасць'), *дужы як мядзведзь* ('фізічная якасць').

У беларускай мове часта ў якасці эталона параўнання выступаюць найменні расліннага свету: *сінія вочкі як васілёчкі*, *вочкі як пралескі*, *чырвоны як бурак*, *губкі як малінкі*, *дзёўка як кветка*, *дзяўчына як таполя*, *пекная як вішанька* [5]. У аснову параўнання звычайна пакладзены асаблівасці знешняга выгляду чалавека.

Аналіз фактычнага матэрыялу, звязанага з канцэптам "чалавек", паказаў, што асаблівасці светаўспрымання і светаразумнення носьбітаў мовы асабліва ярка праяўляюцца ў вобразных параўнаннях, у якіх у якасці эталонаў параўнання могуць выступаць розныя спецыфічныя з'явы побыту, этнакультуры (посуд, начынне, прылады працы і інш.). Дадзеныя рэаліі часцей за ўсё з'яўляюцца эталонамі параўнання пры апісанні знешнасці чалавека: *твар белы як палатно*, *броўкі як сярпачкі*, *круглы як бервяно*, *доўгі як жэрдка*, *рукі як граблі*, *надзьмуўся як казальскі мех* [5]. Пра нязграбнага чалавека гавораць *як віламі скіданы*: *Хадзілі аднаго разу ў царкву на вячане глядзець, дык малады як віламі скіданы, нейкі нязграбны патта* (в. Восава Капыльскага р-на).

У аснову параўнання могуць быць пакладзены якасныя прыкметы эталона: форма (*тоўсты як вулей*, *броскі як сярпачкі*, *круглы як бервяно*, *рукі як граблі*), колер (*чырвоны як сьмагар*, *бледны як палатно*), памер (*худы як палка*). У народных параўнаннях тыпу *як цыбала*, *як палка*, *што польскі ровэр* на аснове асацыятыўных сувязяў выражаецца агульнае значэнне 'чалавек вельмі худы, высокі': *Вырас як цыбала*, *дык ніколі табе нічога не дабярэш* (в. Лясное Капыльскага р-на); *От, які ён зрабіўся худы, як палка* (в. Турок Любанскага р-на); *Во сусетка зяця займела: доўгі, худы, што польскі ровэр* (в. Морач Клецкага р-на).

У якасці асчовы параўнання выступаюць экзистэнцыяльныя прыкметы прадметаў побыту, напрыклад, асаблівасці іх выкарыстання, прызначэнне: *Усё жыццё сваё пражыла як у ступе пратаўкласа і нячога не дабілася, вось цяпер гарую* (в. Гольчыцы Слуцкага р-на). Падставай для параўнання могуць выступаць экзистэнцыяльныя прыкметы значымых частак хаты, напрыклад, печы. Пра чалавека зморанага, вялага гавораць: *як з печы выняты*: *Ну, што ты ходзіш як з печы выняты? Леш лях ды выпіся* (в. Восава Капыльскага р-на). Блізкімі да сферы побыту з'яўляюцца словы, што называюць адзенне, абутак. Выкарыстанне іх дыферэнцыяльных прыкмет у якасці параўнання служыць для апісання характару чалавека, яго разумовых і маральных якасцей: *Ён жа двух слоў не звяжа, дурны як бот з левай нагі* (в. Лясное Капыльскага р-на); *Сядзіш ты на лаўцы, іржэш як валянак сібірскі, заняўся б якой-нібудзь работай* (в. Байлюкі

Глускага р-на); *От сказала як лапцем на вадзе лягнула* (в. Лясное Капільскага р-на).

У беларускай мове нярэдка ў якасці эталона параўнання выступаюць рэаліі, якія называюць прыродныя аб'екты і з'явы прыроды: *справядлівы як вецер у полі, ціхі як вада*; іншых асоб: *сварлівы як свакруха, фанабэрыстая як паненка, скупы як чужаземец, багаты як пан, бедны як жабрак*; міфалагічных персанажаў: *хітры як чорт, спрытны як чорт* [5].

Прааналізаваныя эталоны ўстойлівых народных параўнанняў у беларускай мове выяўляюць іх нацыянальную спецыфіку. У беларускіх народных гаворках для характарыстыкі чалавека выкарыстоўваюцца параўнанні з назвамі жывёл, раслін, прадметаў побыту, адзнення і інш. Разгледжаныя ў артыкуле эталоны параўнанняў дазволілі толькі вызначыць асноўныя кірункі выяўлення нацыянальнай спецыфікі параўнання.

Літаратура

1. Лебедева, Л. А. Словарь устойчивых сравнений русского языка / Л. А. Лебедева. – Краснодар, 1996.
2. Лебедева, Л. А. Устойчивые сравнения русского языка во фразеологии и фразеологии / Л. А. Лебедева. – Краснодар, 1999.
3. Маслова, В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М., 2001.
4. Мокиенко, В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокиенко. – М., 1984.
5. Матэрыялы дыялекталагічнага архіва кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ.
6. Параўнанні // Выслоўі / склад., сістэматызацыя тэкстаў, уступ. артыкул і камент. М. Я. Грынבלата. – Мінск, 1979.
7. Слоўнік беларускіх народных параўнанняў / уклад. Т. В. Валодзіна, Л. М. Салавей; навук. рэд. В. М. Макіенка. – Мінск, 2011.
8. Янкоўскі, Ф. М. Беларускія народныя параўнанні : кароткі слоўнік / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск, 1973.

Марія Філіпчук

ЭТНОЛІНГВІСІЧНЫ АСПЕКТ НАРОДНЫХ ОБРЯДОДІЙ

Свідчэнням сілы і высоці культуры народу, яго історыі та духоўнасці ёсць народная мова, якая еднае духоўны надбання нашых прашураў і сучасных украінцаў, пов'язуе окрему людину і цэлы народ, сучасны і попередні покоління. Такія звязкі выводзяць на народнае дыскурсіўнае мовленне, якое постае із вербальных кодів народных обрядів, традыцыйных свят, фольклорных дзействаў, даўніх звычаяў, віруванняў. Канцэптуальны лексічныя адзінкі і мовныя формулы, якімі такі багаты народна-обрыдавы дыкурс, як народны варыянт літаратурнага мовлення, выводзяць, у сваю чаргу, на глыбіні нацыянальнага духу. А таму найбольш прадуктыўна вывучаць мову праз пранікненне ў народныя звычаі, вірування і абрыдады, дзе крыецца схаванка народнай душы.

За І. Огіенкам, “мова заўжды ёсць сваяродным паказчыкам сілы та высоці культуры кожнага народу” [5, с. 34]. У кантэксты абрыдаду акресляецца ўнутрышняя форма пэўных слоў, іхныя конотацыі, разкрываецца спавідне-